

Anyakönyv-digitalizálási projektek működéséről és fenntarthatóságáról – egyházi levéltáros tapasztalatok alapján

Ahogy a „kicsik” csinálják... Egy „családias” vállalkozásról „családi körben”...

Előadás-vázlat az OKGYK levéltári szakmai napján, Budapest, 2013.05.16.

Dr. Lakatos Andor, Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár

A kihívás – az utóbbi évtized „fejleménye”

- kutatói igények változása: internetes kutatói szolgáltatás (segédletek és eredeti források is)
- levéltáros válasz: egyelőre bizonytalan igen vagy nem, inkább talán, esetleg később...
- ha igent mondunk, annak következménye: digitális tartalom létrehozása és kutatói szolgáltatás biztosítása-működtetése (= digitalizálás és a létrejött tartalom hatékony kommunikációja-közlése)

Stratégiai célok – fontos szempontok „kislevéltári” projektek tervezéséhez

- a forrás-tartalom okos meghatározása („kereslet” és szakmaiság értelmes kompromisszumával) – ebben fontos, de korántsem egyetlen forrás-típus az anyakönyv
- középtávon (2-3 év alatt) létrehozható, jelentős digitális tartalom (hosszabb távon rossz tapasztalatok, „tervezhetetlenség” jelensége, ld. kalocsai anyakönyvi adatbázis esete)
- mihamarabbi szolgáltatás (az első év tartalmával már lehetséges)
- levéltári digitalizáló műhely kiépítése és fenntarthatóvá tétele, újabb forrástípusok-tartalmak bevonhatóságával, vagyis tovább építhető-bővíthető rendszerrel
- elérhető árú technikai eszközök (kb. „félmilliós” műhely) alkalmazása, kutatói képminőség (nem TIFF-ek), olcsó-hatékony megoldások (közmunaprogram igénybe vétele, szabadon hozzáférhető, ill. egyedileg fejlesztett szoftverek stb.)

A feladatok – „ijesztő” lajstrom a teendőkről

- a meghatározott források felkutatása és leírása, szükség esetén nyilvántartásba vétele és beszállítása a levéltár műhelyébe (hasznosítható tapasztalatok vannak, de mindenütt alkalmazható „receptek” nincsenek)
- a források előkészítése (címkézés, előlapok nyomtatása a fényképezéshez, útbaigazítás-javaslatok a digitalizáló munkatársak számára stb.)
- képi digitalizálás (fényképezés-fájlkezelés, vízjelezés, változatok mentése, archiválás)
- digitalizált dokumentumok nyilvántartása, rendszeres adminisztrációja (felvételszámok, kutathatóság, feltöltések stb. megjegyzése-követése)
- jó minőségű (üzembiztos, kellő sávszélességű) szolgáltató szerver fenntartása (elhelyezés lehetőleg szerverházban és rendszergazdai felügyelet)
- képanyagok és segédletek rendszeres feltöltése és frissítése a szolgáltató szerveren
- regisztrált felhasználók kezelésére alkalmas honlap működtetése, rajta felhasználók beállítása, adminisztrációja (több lépcsőben, jogosultságok kezelésével)
- a képek biztonságos böngészését (flash) és a letöltéseket kezelő szoftver üzemeltetése
- kapcsolattartás az e-kutatókkal (kutatói regisztrációk visszaigazolása), levelezés, válaszok kutatói kérdésekre, regisztrációs díjak számlázása
- e-kutatói közösség „gondozása” (fórum moderálása a honlapon, időnként találkozók szervezése, pl. Kutatók Éjszakája)
- szerver-diagnosztika, kutatói statisztika (forgalom) havonta és tartalmi elemzés félévente
- eszközpark éves ellenőrzése, szervizek lebonyolítása (fényképezők „elfáradt” alkatrészeinek cseréje)
- támogatók keresése, kapcsolattartás támogatókkal (érdemes)
- a tartalom létrehozásában közreműködő munkatársak biztosítása (közmunaprogram, éves pályázatokkal és havi elszámolásokkal)
- a projekt híreinek rendszeres közlése a levéltár honlapján

- utólagos javítások (hibás-, ill. hiányzó képfelvételek, rossz elnevezések esetében) kutatói hibajelzések alapján, végigvezetve teljes rendszerünkön (mi egyelőre nem ellenőrizzük módszeresen a tartalmat, ezt az aktív kutatóforgalom megteszi helyettünk...)

Fontos megjegyzés: a lajstrom ugyan terjedelmes, de a feladatok ütemezhetőek-tervezhetőek, fokozatosan jönnek, és számos esetben hasznosíthatók a már kidolgozott formulák-megoldások-eredmények, sőt levéltárak közötti együttműködés is lehetséges!

Kalocsán létrehozott digitális tartalom – eredmények három év alapján

- Communio-projekt: „közösség-kutatás”, családkutatás-helytörténet online szolgáltatás (Eredeti célkitűzés: főegyházmegyénk kéziratos-kötetes anyakönyvi és helytörténeti forrásainak digitalizálása és kutathatóvá tétele a 18. sz-től 1920-ig)
- A tágan értelmezett anyakönyvi tartalom (mutatókkal, bérmáltak, megtértek, jegyesek anyakönyveivel) felelet a kutatói igényekre, a feltárt plébániai helytörténeti források pedig egyediek, központi levéltárunkból hiányoztak, ráadásul alkalmasak a családok „elhelyezésére”, fontos háttér és kiegészítő információkat adva a nevekhez
- 162 plébánia-település anyagával foglalkoztunk, 56 plébánián végeztünk helyszíni gyűjtést (hátra van még 6 plébánia, a többi határon túli terület), 823 ezer képfelvétel készült (kb. 95%-os a feldolgozottság Kalocsa-Bács és Kalocsa-Kecskemét 1920 előtti plébániáit tekintve)
- Főbb statisztikai adatok:
 - Digitalizált dokumentumok száma összesen: 37. 608 (kutatási korlátozás: 1.087 esetben)
 - Eredeti dokumentum: 4.415 (300.046 felvétel, 37%)
 - Anyakönyvi másodpéldány: 33.542 (523.427 felvétel, 63%)
 - Örzhely Levéltár: 36.276, Plébánia: 1.631, Szabadkai Történelmi Levéltár: 50 dokumentum
 - Anyakönyvi tartalom felvételszáma: 717 ezer (87%)
 - Helytörténeti kötetek felvételszáma: 105 ezer (13%)
- Tartalmi statisztikai adatok (téma-felvételszám):

anyakönyvi tartalom:	felvételszám	helytörténeti tartalom:	felvételszám
kereszteltek	307.717	egyházlátogatás, visitatio canonicae	48.197
meghaltak	194.406	esperesi látogatás, vizitáció	3.702
egybekeltek	96.092	leirat, körlevél (protocollumok, currentales)	17.336
mutatók (indexek)	42.860	egyházközség, iskolaszék (jegyzőkönyvek)	15.438
bérmáltak	39.258	történetírás, historia domus	5.993
iskolai	19.151	vegyes (alapítványok törzskönyve, leltárak)	5.439
vegyes	16.619	népesség összeírás (status animarum)	5.259
áttértek, megtértek	1.268	társulat, egyesület (jegyzőkönyvek, taglisták)	3.512
jegyesek	443	espereskerületi jegyzőkönyvek	783
anyakönyvek össz:	717.814	helytörténeti kötetek összesen:	105.659

Kutatói szolgáltatás – eredmények (két és fél év alapján)

- Több mint 700 kutatói regisztráció (munkanaponként egy-egy új regisztráció)
- Közel 25 ezer kutatási eset (naponta 27 kutatói belépés, téli csúcs 40, nyári min. 20)
- Böngészett képek száma kb. 4,5 millió (naponta 6-8 ezer „lapozás”)
- Témaválasztások („kérőlapok”, településválasztás, nyitólap használatának) száma több mint 100 ezer, napi átlag meghaladja a 100-at
- Két hetes (2.500.- Ft), három hónapos (5.000.- Ft) és egy éves (15.000.- Ft) regisztrációk (30, 100 és 400 letölthető képpel) Megjegyzés: Euró-zónán kívüliek fizetése nehézkes!
- Szolgáltatási díjbevételek több mint 3 millió Ft (bruttó 4 mFt, de lejön belőle az ÁFA)
- Naponta kb. 5-6 kutatói e-mail, érdeklődés

Communio-projekt – humán erőforrások

- Levéltárvezető: projekt tervezés-vezetés, dokumentumok feltárása-válogatása, beszállítása, előkészítése, nyilvántartása. Honlap-hírek, tartalmak közzlése, támogatók keresése.
- Levéltáros munkatárs: adminisztráció, felhasználók kezelése, kapcsolattartás kutatókkal

- Közmunkások (3 fő, 8 órában), technikai munkatársak: fotózás, informatikai háttér-eszközök kezelése és karbantartása, dokumentumok mozgatása
- Rendszergazda (heti 4 órában): szerver karbantartása, ellenőrzése, biztonsági mentések, árnyékszerver üzemeltetése, esetenként segédprogramok írása
- Könyvelő (kb. heti 2 órában): regisztrációs díjak számlázása, közmunkás bérek havi számfejtése-elszámolása, költségek könyvelése
- Diákmunka: képmegjelenítő program (php és flash alkalmazások) írása
- Önkéntes segítők: pl. honlapunk idegen nyelvű (német-angol) változatainak fordítása-gondozása

Communio-projekt – anyagi erőforrások és költségek (éves szinten, 2013-as adatokkal)

- Fenntartó, intézményi háttér: levéltárosok munkaideje (összesen kb. egy félállás, időnként több), ill. közmunkások bérkeretének kiegészítése (éves foglalkoztatás, ill. a folyamatos munka érdekében), könyvelés biztosítása a pénzügyekhez
- Közmunkaprogram-támogatás (három közmunkás 9 hónapos bére-járuléka) 3 mFt
- Regisztrációs díjak bevétele: 1,2 mFt (nettó összeg)
- Egyéb támogatók (pl. megyei- városi önkormányzatok, Atomerőmű, Örökösutató Iroda stb.): 600 eFt
- Bevont pályázatok (nyilv. magánlevéltári, TÁMOP – eszközvásárlás, felszerelés): 400 eFt
- Éves bevételek összesen: 5,2 mFt – Döntő részben „helyi erőforrásokból”!

A kiadási oldal:

- Bérjellegű költség: 3,5 mFt
- Megbízói díjak (külső munkatárs, tartalmi-feldolgozó munka): 600 eFt – Megjegyzés: a tartalmi feldolgozás a korábbi évek eszközbeszerzésre és műhelyfelszerelésre fordított keretét vette át...
- Rendszergazda éves díja: 300 eFt
- Számítástechnikai eszközök-kiegészítők vásárlása (leginkább háttértárak): 250 eFt
- Szerver-hosting (Servernet Kft.): 150 eFt
- Fényképezőgépek karbantartása, szervize: 100 eFt
- Útiköltség (szállítások): 100 eFt
- Éves kiadások összesen: 5 mFt

Communio-projekt – tapasztalatok-tanulságok

- Egy döntően helyi erőforrásokra épülő, kis levéltárban elindított digitalizálási projekt működőképes és fenntartható lehet (sőt kifejezetten hatékonynak nevezhető pl. a költségráfordítás és a létrehozott tartalom-felvételszám arányát tekintve, ez nálunk kb. 16 Ft/felvétel volt)
- Az alapvető célkitűzés lényegében megvalósult, és egyben sikerült levéltárunk digitalizáló műhelyét három munkaállomással felszerelni-működtetni (ez hosszabb távú eredmény)
- Jelentősen bővült kapcsolatrendszerünk, egyházmegyei jártasságunk (plébániai levéltárak szondázása-megismerése, munkakapcsolatok a papsággal)
- Szerencsére csak néhány helyen találoztunk hiányzó anyakönyvvel, a tapasztalatok szerint elsősorban a korai, első kötetek, ill. az anyakönyvi indexek-mutatók a veszélyeztetettek. Előfordult, hogy a hiányzó kötet keresése később sikerrel járt, de arra is volt példa, hogy a hiányzó anyakönyv máig sem került elő, és így csak a mikrofilm-másolat áll rendelkezésünkre
- A digitális tartalom létrehozásának tempója fotózással kb. 100 ezer képfelvétel/fő/év volt (ez naponta 600-1200 felvétel/fő között mozog, a források jellegétől-lapozhatóságától, ill. egyéb teendőktől függően)
- Három fotós munkatárssal a napi 2-3 ezres felvételszám forrásanyagának előkészítése komoly munka, ebben nagy technikai könnyebbséget jelentett számunkra levéltárunk anyakönyvi másodpéldány-állománya. Mivel a másodpéldányokat 1826-tól kezdődően plébániánként, anyakönyv-típusonként és évenként is külön kezelték, jól strukturált alapot adtak a digitalizáláshoz

- A projekt értékes tapasztalatokat hozott egyéb levéltári állományaink digitalizálásához is, így tavaly útjára indulhatott KFL-online szolgáltatásunk, több mint 80 ezer kutatható képfelvétellel (jegyzőkönyvek, iktatók-mutatók kötetei a gazdasági-, érseki- és főkáptalani levéltárak állományából)
- A projekt részeként levéltáros-szakmai munkák is kezdődtek: idén archontológiát készítünk az anyakönyvekben előforduló lelkész- és helynevekből (történeti sematizmus és névtár továbbfejlesztése honlapunkon), és kutatói erőforrások bevonásával anyakönyvi mutatóink állományainak bővítését is tervezzük
- Közmunkásaink három éve ugyanazok, személyükben értékes munkatársakat nyertünk más informatikai (hardveres-szoftveres) feladatok megoldásához is (hálózatépítés, kiadványszerkesztés, plakátok stb.)
- A projekt idején sokat fejlődött honlapunk tartalma, rendszergazdánk természetesen nemcsak a projektet, hanem valamennyi levéltári tevékenységet figyelemmel kíséri-gondozza
- Az e-kutatás alkalmas a kutatói közönség jelentős átalakítására-bővítésére („kereső korosztályok” megjelenése, külföldi kutatók nagyobb száma), és a kutatóforgalom ugrásszerű növelésére (kutatási esetszám és a „lapozások” robbanásszerű növekedése). Lényegében „non-stop” nyitva tartást jelent (nálunk mindennapos a kutatók éjszakája)...
- A nagyobb érdeklődéssel és támogatottsággal együtt jelentősen nőtt ismertségünk, s az intézményünk iránti média-érdeklődés. Kíváncsiak az e-kutatással kapcsolatos hírekre- eseményekre (az erőforrásokhoz hasonlóan, itt is döntő részben helyi-regionális médiáról van szó)
- Számíthatunk e-kutatóinkra: a kutatói regisztráció és a regisztrációs díj nem szegi kedvüket, talán furcsa a megállapítás, de felhasználóink „szívesen” fizetnek (az árakat a kapott szolgáltatás ismeretében korrektnek tartják, és túlfizetések-felajánlások is előfordulnak, hálás leveleket írnak)
- Támogatást mértékletesen kértünk, és általában „első szóra” adtak (nem pénzüsszegekre koncentráltunk, inkább azt kerestük, ki miben tud segíteni)
- Pályázati erőforrásokat (TÁMOP, NEFMI-EMMI) is kapcsoltunk a projekthez, de inkább közvetve, szerény nagyságrendben, elsősorban eszközbeszerzéseinkhez. A pályázati lehetőségeknél fontos számunkra, hogy szabadon rendelkezünk a létrehozott digitális tartalommal, és elkerüljük a felesleges adminisztrációs terheket-kötöttségeket
- A szolgáltatási bevételek számottevőek a mi intézményi méreteinkhez képest, de az anyakönyvi digitalizálás nem „aranytojást tojó tyúk”, profit termelésére nem alkalmas. Igazi értéke abban van, hogy úgy teszi lehetővé számunkra a folyamatos digitalizálást-szolgáltatást, hogy közben nem szorulunk központi támogatásokra
- A digitális adatok biztonsága fontos szempont (adatok és rendszerek másolása, újraépíthetősége), hasonló szolgáltatások ki vannak téve az internetes támadásoknak, a védelem elsősorban rendszergazdai teendő-felelősség (biztonsági mentések többféle adathordozón, „lépcsőzetes” hozzáférések, „komoly” jelszavak, levelező szerver működtetésének megfontolása, árnyékszerver üzemeltetése stb.)
- Hasonló projektek bőséges alkalmat adnak a szakmai együttműködésre-összefogásra: a tapasztalatok megosztásának lehetősége evidens, a szoftverek-fejlesztések és egyéb technikai megoldások nagyrészt helytől függetlenül felhasználhatóak, s a szolgáltató szerver üzemeltetése is lehet közös. Múlt év ősze óta a Győri Egyházmegyei Levéltárral közös a szerverhasználatunk, így megoszlanak az ezzel kapcsolatos költségek-teendők. Tudomásom szerint intézmények közötti „bérdigitalizálásra” is volt már példa, hosszabb távon akár eszközök megosztása-kölcsönzése is elképzelhető
- Tény, hogy mindeközben jelentősen átalakultak hagyományos levéltáros teendőink, időbeosztásunk. Hangsúlyeltolódások történtek a raktári rendező munkák és tervezett kiadványaink rovására, és felgyorsult az élet (változóban van a szakmánkról élő közhelyes kép, miszerint a levéltárban nem kell kapkodni, ez az a hely, ahol minden megvár...) A projekt jelentős munkaidő-ráfordítással járt, de ugyanakkor jótékony hatással volt intézményünk működésének több területére

Felvetések a jövő kapcsán – verseny a kutatókért?

- Véleményem szerint az egyházi levéltárak jó adottságokkal-lehetőségekkel rendelkeznek, hogy hasonló projekteket indítsanak, és ezzel kapcsolatban az együttműködésre és az összefogásra is bőséggel nyílik alkalom, jó volna, ha élni tudnánk vele
- A hasonló projektek jelentősen növelhetik mozgásterünket, saját kezünkbe vehetjük sorsunkat a digitalizálás terén anélkül, hogy pályázati kiírásoktól-elvárásoktól függenénk
- A jövőben „párhuzamos szolgáltatások” várhatóak, anyakönyvi tartalmak valószínűleg a mormonok-, a közlevéltárak-, különféle kutatói szervezetek-egyesületek honlapján és a mi kutatói szolgáltatásunk részeként is megjelenhetnek, más-más minőségben-formában-kontextusban (ez szinte elkerülhetetlen és nem feltétlenül baj, nem kell tőle megijednünk)
- Valószínűleg együttműködési ajánlatokat is kapunk majd az egyházi levéltárakon kívüli világból, ezzel kapcsolatban érdemes átgondolnunk-tudatosítanunk intézményes érdekeinket. Kényelmes megoldás lehet, ha mások dolgoznak-szolgáltatnak helyettünk, és akár még különféle előnyöket is ígérhetnek a tartalomért „cserébe”, de nem érdemes lemondanunk forrásaik kezeléséről-kutatóforgalmáról, és a mi felelősségünk, hogy egyházi anyakönyveinket igényesen (ne adathalász módon, kicsontozva), megfelelő környezetben-kontextusban, egyéb értékeinkkel együtt „tálalva” mutassuk be
- A klasszikus anyakönyveket kiegészítő, családkutatások szempontjából (is) jelentős forrásaink gazdagsága lehetővé teszi, hogy minőségében és tartalmában is egyedi, kiemelkedő szolgáltatásokat indítsunk, melyekről joggal feltételezhetjük, hogy életképesek maradnak a jövőben is. (Felszorozva Kalocsa adatait az egyházmegyéék-intézmények számával, egyházi levéltárainkban évente akár 3-4 ezer kutatói regisztráció és több mint 100 ezer internetes kutatási eset is elképzelhető, s ez alaposan felülírna az elmúlt évtizedek levéltáros kutatói statisztikáját...)
- Visszatérve az előadás indító gondolataihoz, a kutatói igények változása kapcsán nem szóltam arról a lehetőségről, ha mi levéltárosok végül nemet mondunk az internetes kutatói tartalomszolgáltatásokra. Úgy vélem, ez hosszú távon bizonyosan „kutatóvesztéssel” jár, és kutatóforgalmunk csökkenését okozza. A fiatalabb kutató nemzedékek minden bizonnyal a könnyebben elérhető-hozzáférhető tartalmak felé fognak elmozdulni, ezeket tudják jobban hasznosítani. Azt is tapasztalom, hogy az elmúlt években egyre költségesebbé-nehezebbé vált az egyébként „ingyenes”, hagyományos levéltári kutatás. Egyre kevesebben tudják megtenni, hogy odautazzanak, munkanapokon időt áldozzanak rá, és közben fizessék ellátásukat (étkezések, esetleg szállás), s a forrásokról készített (nem olcsó) másolatokat stb. Internetes e-kutatóként jóval egyszerűbben és olcsóbban juthatnak hozzá a levéltári tartalmakhoz, és sokkal több időt fordíthatnak a levéltári anyag használatára. A regisztrációs díj általában már egy-egy kutatói célú utazás kiváltása esetén is megtérül, nem is szólva a szolgáltatással járó, letölthető képmásolatokról... Lehet, hogy furcsán hangzik, de véleményem szerint kimondható, hogy a regisztráció-díjas e-kutatás valójában a jövő „ingyenes” (értsd: legkedvezőbb) levéltári kutatási lehetősége, mely egyben arra is alkalmas, hogy „kutatóvesztés” helyett kutatóforgalmunk növekedéséről beszélhessünk...